

ALEKSANDËR XHUVANI, PERSONALITET I SHQUAR I ALBANOLOGJISË DHE I KULTURËS KOMBËTARE SHQIPTARE

*Prurjet dhe ndihmesat e tij të vyera për pasurinë leksikore të zonës së
Elbasanit në veprën: A. Xhuvani, “Fjalori i Gjuhës Shqipe”, Tiranë, 2020*

Prof. Asoc. Dr. Meleq SHOPI, Universiteti i Elbasanit “Aleksandër Xhuvani”

e- mail: melishopi64@gmail.com

Prof. Asoc. Dr. Rubin ZEMON, Instituti i Studimeve të Avancuara, Shkup, Maqedonia e

Veriut, e-mail: zemon.rubin@gmail.com

Dr. Denis HIMÇI, Universiteti i Elbasanit “Aleksandër Xhuvani”

e-mail: denishimci@hotmail.com

Abstrakt

Aleksandër Xhuvani, biri dhe qytetari i nderuar i Elbasanit, është një nga figurat më të shquara të gjuhësisë dhe arsimit shqiptar. Profesor, studiues dhe drejtues shkencor, ai dha kontribute themelore në normimin, pastrimin dhe zhvillimin e gjuhës shqipe. I përfshirë në jetën politike dhe shoqërore të vendit, Xhuvani la një trashëgimi të çmuar në albanologji dhe në historinë e arsimit kombëtar. Veprat e tij të botuara dhe dorëshkrimet pas vdekjes dëshmojnë për thellësinë dhe përkushtimin e tij profesional. Në bashkëpunim me studiues si Eqrem Çabej dhe Mahir Domi, në kuadër të Institutit të Shkencave, Xhuvani kontribuoi në krijimin e sektorëve themelorë të studimit të leksikut dhe përgatitjen e teksteve shkollore në gjuhën shqipe. Kjo kumtesë ka për qëllim të ofrojë një vlerësim të plotë të kontributit të Aleksandër Xhuvanit në fushën e leksikografisë, me theks të veçantë në mbledhjen dhe studimin e pasurisë leksikore të zonës së Elbasanit—vend që lidhet ngushtësisht me formimin e tij gjuhësor, profesional dhe intelektual.

***Fjalë çelës:** A. Xhuvani, veprimtaria shkencore, gjuhëtar, leksikograf, themelues, revista*

Aleksandër Xhuvani, a Distinguished Figure in Albanology and Albanian National Culture

His Contributions to the Lexical Wealth of the Elbasan Region in the Work: A. Xhuvani, “Dictionary of the Albanian Language”, Tirana, 2020

Abstract

Aleksandër Xhuvani, a distinguished son and honorary citizen of Elbasan, is one of the most prominent figures in Albanian linguistics and education. A professor, researcher, and leading academic, he made foundational contributions to the standardization, purification, and development of the Albanian language. Actively engaged in the political and social life of the country, Xhuvani left a lasting legacy in Albanology and in the history of national education. His published works, as well as posthumously released manuscripts, reflect the depth and scholarly value of his contributions. In collaboration with

scholars like Eqrem Çabej and Mahir Domi, within the Institute of Sciences, he helped establish core departments dedicated to the collection and study of the Albanian lexicon and the development of foundational school textbooks. This paper aims to offer a comprehensive assessment of Aleksandër Xhuvani's contribution to the field of lexicography, with particular emphasis on the collection and analysis of the lexical wealth of the Elbasan region—his birthplace and the cultural setting that shaped his linguistic and professional formation.

Keywords: *A. Xhuvani, scientific activity, linguist, lexicographer, founder of scientific sectors and philological journals.*

Hyrje

Aleksandër Xhuvani u lind më 14 mars të vitit 1880 në Elbasan,²⁵⁸ i biri i Papa Janit, priftit të Shtërmenit²⁵⁹. Motra e tij u martua me zanatçiun Simon Cipon, prej bashkimit të të cilëve u lind Kostaq Cipo. Mësimet para i mori në vendlindje, ndërsa shkollimin e mesëm e kreu në Gjimnazin e Çotilit. Studimet e larta i kreu në fakultetin e Filologjisë në Universitetin e Athinës, 1903-'06.

Në gusht të 1906-ës shkoi në Napoli ku u njoh me L. Gurakuqin, dhe nisi të japë gjuhë shqipe në Shën Mitër Koronë. Me shpalljen e kushtetutës së Perandorisë Osmane kthehet në atdhe, 1908-ën. Mori pjesë në Kongresin e Elbasanit dhe me hapjen e Normales së Elbasanit qe mësues dhe më vonë drejtor i kësaj shkolle. Në këtë kohë ai iu fut punës për hartimin e tekstit shkollor të gramatikës shqipe. Më 25 mars 1910 bashkëpunoi me Lef Nosin në hapjen e revistës "Tomorri". Normalja u mbyll pas ekspeditës ndëshkimore të Shefqet Turgut Pashës në verën e vitit 1910. Në këtë kohë, Xhuvani largohet për në Kairo ku formohet shoqëria "Bashkimi" me dr. Mihal Turtullin, inxh. Shirokën dhe av. Çajupin²⁶⁰. Emërohet redaktor i gazetës "*Shkreptima*". Gazeta mbyllet në vitin 1911 dhe A. Xhuvani shkon në Aleksandri, ku emërohet si sekretar i shoqërisë "*Vëllazëria*". Kthehet në atdhe dhe riemërohet drejtor në Normale, më tej gjendet here mbas here në Shkodër gjatë punimeve të KLSH.

Në vitin 1918 është iniciator i krijimit të shoqërisë kulturore-letrare "*Qarku letrar i Elbasani*". Në verën e vitit 1920 ishte kryetar i Kongresit Arsimor të Lushnjës, ku mori një sërë masash për organizimin e arsimit kombëtar dhe vendime për përcaktimin e terminologjisë shkollore. Gjatë viteve 1920-1922 punoi në Këshillin e Epërm Arsimor të Ministrisë së Arsimit. Sipas Nathanailit (2016: 79-80):

Më 12 dhjetor 1921 emërohet zëvendës ministër i arsimit dhe kryen një punë të madhe e shumë të vlefshme për krijimin e pasurimit e letërsisë mësimore, si dhe pajis shkollat me shumë tekste të gjuhës, letërsisë e shkrimeve pedagogjike. Më 1925, duke qenë drejtor i Normales, e thërrasin në Tiranë si anëtar të komisionit të krijuar pranë Drejtorisë së Përgjithshme të Arsimit, ku merret me rishqyrtimin dhe përmirësimin e të gjitha programeve të shkollave, përpilimin e rregulloreve të shkollave e të internateve; përgatit rregulloret e bursave; harton programe e tekste për gjimnazin e parë shqip që u çel në atë kohë në Tiranë, autor i shumë teksteve shkollore të kësaj periudhe.

Kthehet drejtor i Normales në vitet 1922-1929. Në vitin 1929-1933 shkon sërish në Ministrinë e Arsimit dhe pas vitit 1933 deri në vitin 1938 ai drejton shkollën Normale të Elbasanit. Nga 1938 deri më 1940 e gjejmë sërish në Ministrinë e Arsimit si anëtar i komisionit teknik, si dhe anëtar i Institutit të Studimeve Shqiptare.

²⁵⁸Bardhyl Graceni: *Aleksandër Xhuvani*, 8 Nëntori, Tiranë, 1980, f. 12.

²⁵⁹Bajrami, Shpend. "*Aleksandër Xhuvani (1880-1961)*". *elbasani.org*.

²⁶⁰Uran Asllani., *Shqiptarët e Egjiptit dhe veprimtaria atdhetare e tyre*, Metropol. - Nr. 706, 6 qershor, 2006, f. 16.

Më tej kalon në Inspektoriatin Qendror, ku merret me përpilime tekstesh, shqyrtime dhe redaktime. Me vdekjen e njërit prej djemve të tij, Ptolemeut, ia diktoi kahjen e pasluftës kur edhe vajzat i martohen me Ramiz Alinë dhe Bilbil Klosin. Me marrjen e pushtetit nga partizanët u thirr në Ministrinë e Arsimit, ku nis nga puna për hartimin e teksteve dhe metodologjive të reja. Jo vetëm kaq, por u bë edhe anëtar i Komisionit Iniciator për formimin e Lidhjes së Shkrimtarëve dhe Artistëve të Shqipërisë. Nga janari i vitit 1947 deri në shtator 1953 punon si shef i Seksionit të Gjuhësisë dhe të Letërsisë të Institutit të Shkencave. Këtu organizon jetën shkencore dhe dha ndihmesë të madhe në përgatitjen e kuadrove, sidomos në fushën e shkencave filologjike. Deri në vitin 1957 ishte anëtar i Presidiumit të këtij Instituti. Në vitin 1953 zhvillohet Konferenca e Ortografisë, e cila kodifikoi drejtshkrimin e shqipes. Në vitin 1954 nën kujdesin e profesor Xhuvanit u realizua hartimi i "*Fjalorit të Gjuhës Shqipe*". Më 1945 ai zgjidhet përfaqësues i popullit në Asamblenë Kushtetuese dhe më pas deputet në të gjitha legjislaturat e Kuvendit Popullor. Vdiq më 23 nëntor 1961.

Më 1905, kur botoi artikullin e parë në revistën "*Albania*" të Faik Konicës e deri në fund të jetës, vijoi shkrimet publicistike, gjuhësore, pedagogjike dhe letrare. Për një farë kohe drejtoi organin e Elbasanit "*Kopshti letrar*"; më pas botoi shumë studime mbi veprat e letërsisë së viteve '30. La një trashëgimi të çmuar veprash gjuhësore, pedagogjike, teoriko-letrare. Përshtati "*Historinë e Letërsisë Greke*" për kurset e larta të Liceut për vitin 1941, përpiloi Antologjinë e klasës së tretë të shkollave të mesme, më 1946 botoi biografi letrare, artikuj për vepra të autorëve arbëreshë si Rondinella, Gavril Dara i Riu. Ai kreu analiza të hollësishme, përktheu dhe përshtati krijime letrare si Jeta e Pirros etj. Dha ndihmesë për zhvillimin e arsimit (1946-1951), për organizimin e drejtimin e jetës shkencore si drejtues i Seksionit të Gjuhës e të Letërsisë të Institutit të Studimeve ku u emërtua më vonë Instituti i Shkencave (janar 1947- shtator 1953).

Punoi për njësimin e gjuhës letrare të folur e të shkruar, për një gjuhë letrare të përbashkët për gjithë popullin shqiptar. Drejtoi hartimin e udhëzuesve të njëpasnjëshëm drejtshkrimorë (1949, 1951, 1954, 1956) që zgjëruan gjithnjë e më shumë rrethin e çështjeve që çelën rrugën për njësimin e plotë të drejtshkrimeve të gjuhës shqipe më vonë. Më 1956 botoi posaçërisht librin "*Për pastërtinë e gjuhës shqipe*". Vetë ai kreu një punë me vlerë për pasurimin e gjuhës sonë letrare, sidomos për përpunimin e terminologjisë të mjaft degëve të dijes, sidomos të gramatikës, të letërsisë dhe të shkencave pedagogjike. Ndhmoi shumë në veprimtarinë, që nisi të shtjellohet në vendin tonë pas çlirimit në fushën e terminologjisë, drejtoi punët e para që u bënë për terminologjinë shkollore. Shtjelloi dhe një veprimtari kërkimore të gjerë e të frytshme në fusha të ndryshme të gjuhës shqipe. Qe ndër studiuesit e parë të fjalëformimit, të morfologjisë e të sintaksës. Hartoi punime e studime për kategori e çështje të ndryshme të gramatikës. Mund të përmenden punimet për pjesoren e paskajoren, monografia "*Parafjalët*". Hartoi, në bashkëpunim me Eqrem Çabejin dy trajtesat "*Parashtesat*" (1956) dhe "*Prapashtesat e gjuhës shqipe*" (1962), të cilat karakterizohen nga vështrimi i gjerë, sinkronik e diakronik, nga pasuria e madhe e të dhënave, e vëzhgimeve dhe e mendimeve që pasqyrojnë njohuritë e thella të Xhuvanit për leksikun e gjuhës shqipe e, sidomos leksikun popullor. Duke çmuar kontributet dhe figurën e Aleksandër Xhuvanit, albanologu i shquar austriak M. Lamerci e cilëson si "...njeri me dije filologjike e gjuhësore me vështrim të gjerë" "Njohësi më i mirë i visarit të shqipes". Prof. Çabej midis të tjerave: "...si një burrë përparimtar, një ndër themeluesit e albanistikës, të lëvruar prej vetë shqiptarëve, një udhërrëfyes i kuadrove të reja.". Bëri një botim të dytë të "*Fjalorit të gjuhës shqipe*" të K. Kristoforidhit (1961) dhe i dha këtij fjalori një jetë të re. Një ndihmesë të mirë i ka dhënë leksikologjisë shqipe dhe teorisë e praktikës së leksikografisë sonë me shkrime e punime të ndryshme me artikuj e recensione, ndër të cilat

mund të përmenden “Kritikë mbi fjalorë të shqipes” (1934) “Çështja e fjalorit të gjuhës shqipe” (1957). Nëntëmbëdhjetë vite pas vdekjes, më 1980, u botua vëllimi i parë i “Veprave” të Aleksandër Xhuvanit me 6 vëllime, nën kujdesin e Akademisë së Shkencave. Ky libër është një nga literaturat më të vlefshme për këdo që merret me studimin e gjuhës shqipe. Vepra “Fjalori i Gjuhës Shqipe” të prof. A Xhuvanit dallohet jo vetëm për një sasi të madhe fjalësh dhe frazeologjizmesh, por edhe për dysorë nga të folme të ndryshme, për të cilët jepen në kllapa emri i qytetit a fshatit ku janë regjistruar ato. Ato janë fryt i hulumtimeve shumëvjeçare të Xhuvanit qysh në moshë të re, duke u nisur, ashtu si çdo mbledhës i urtësisë popullore, në radhë të parë nga vendlindja, Elbasani dhe rrethinat e tij. Gjeografia e tyre shtrihet gjerë në të gjitha trojet shqiptare dhe në diasporën arbëreshe e arvanite, sipas të dhënave që ka pasur në dispozicion materiale nga shënimet e veta, por edhe nga *Fjalorët* e botuar deri në atë kohë (*Fjalori i Bashkimit*), me fjalë të tilla si: *amull* (mos të vijë *amull*, gjith *anësh-anësh e pshtjellas*, *avull/uer-ori* (njeri a grua që i bën punët me të shpejtë; i shpejtë, i rrëmbyeshëm, me kuptim të mirë), *diktesë- diktim* në *Fjalorin e Bashkimit* ose *mentak-njeri hollë e mentak* (f.261); *metil-i, lëngata që i bie gjave në mëlçi* (535slav); *shkrep,-i;krep: shkrep i thepisan* (426).) Ndërsa nga *Fjalorë* i N. Gazullit, kemi një mori fjalësh dhe shprehjesh jo më të pakta se nga *Fjalori i Bashkimit*, të tilla si:

- *andshëm- sillet andshëm me të butë*, (f. 46).
- *Anishtje- S’ka gjë: pusho ma, se je ndezë trush anishtje*, (f. 47).
- *Endëz-fillesa e kokrrës së pemëve, të grurit tash nisi me ba endëz gruni*, (f. 123) ose *Knarun- i, e dobët* (f.206) etj.etj. Ndërsa nga *Fjalori i Leottit* po citojmë; *Dymbek-u-dybek, tinar ku rrahin qumështin, Bic-Bicërit- derr i vogël*,

Të shumta janë në fjalor elbasanizmat (leksik dhe frazeologji) nga qyteti i Elbasanit, si dhe nga zona të tjera që i përfshin qarku përkatës si:

- Trepsenisht, (Andyç)
- Shpat: *Bartehem - velitem, më prishet oreksi, jam bartemë. Barteme,-i, Bartemë gjë pa kripë, pa shije, i, e shbartë= më prishet oreksi* ose *Bashkëri,-a,- Vllazëri; Lopërinë, /a,-Lopë, dema, qe bashkë. Mollak,u- Ka i bardhë. Kjo fjalë gjendet edhe në Dumre të Elbasanit ose Të minesërmen dhe ngalitem.*
- Sulovë e Gramshit: *Breshërimë- a, Breshër i madh; Brymtë, mb- Çil, çile; dhi e brymtë; Çukulis-quk:qukapiku çukulit drurin; Çupallkë,-a-Çaçka e kresë.*
- Vërçë (Gramsh): *Damushare(mb)-Dhi damushare, që bën dëm; Aftë(i,e)- i mjaftë; nuk qe i aftë maksuli (prodhimi)simjet.*
- Qukës – Librazhd: *Gërrue,oi- Korronçe misri; Eh,ja,- eh,a- Presa , tehu i brisket, i thikës, i sëpatës; Kjo fjalë gjendet dhe në Shpat.*
- Bërzeshtë- Librazhd: *Balltuer-ori- Dashi që i prin tufës, përçori; Begun,-i -Këlysh lepurit; Anamend- si i prishë mentsh,*
- Labinot (Elbasan): *Bokore-ja,- shpargën-i; Bredh-luaj, bëj shaka, gjendet edhe në arbërisht; Mullithi-Përçark; Gujerm/ë-a – ufëm shiu;*
- Polis i Librazhdit: *Bulledër,a- 1.Bërdhokull druje që bëhet eshkë; i përngjan eshkës së druvet, por është më e madhe e merr formën e një buke. 2. Grua e madhe, e trashë (Elbasan).*
- Polis (Elbasan): *Dirë-gjurma e kafshëve të egra; Kunme, ja—të përzier (më vinte të kunme,ose Kunnet(më)- më përziehë. Pishlloj- flas pësh, pësh, pëshpëris, më pishkëlloi në vesh.*
- Hoçisht: *Çmerohem- zemërohem: u çmeruan;*
- Gjinar (Elbasan): *Dëshfënjej-shqyej, bëj copa-copa, shkafanjis(Elbasan);*

- Peqin (Elbasan): Kullore/ja, - *Kulesë; por Kullonjë në Gramsh. Përgjim,i- Gostia që bëjnë të tretën ditë si lind fëmija, kur i vihet emri; Hapërdaj-shpërdaj; me hap e me përda; bariu e hapërdau bagëtinë.*
- Gjinar (Elbasan): Palare,ja- Qeni a qethi ku t'hullin peta; sofa e rrumbullakët ku bëjnë peta;.....
- Mozgë (Elbasan): Myzgë-a, -(muzg/e-a)1. *Tokë e zezë pjellore.2. Toponim për një lagje arash në Elbasan Mozgë.*
- Dragot i Dumresë: Pickohem -1. *Përdridhem: asht pickue fëmija:asht përdredhë, i ka luajtur një gjymtyrë nga vendi; dhe asht pëlkye; 2. Zihem: jam pickue me të jam zënë me të, edhe : jam në grindëm me të....*
- Librazhd: Dërtheja-dredhëz, *luleshtrydhe;*
- Rrajcë(Librashd): Kërxfhall,i- Qelqi i dritares;
- Babje-Librashd: Pivoskë/a,- Shushunjë;
- Polis (Elbasan): Brelinë, a-Borë e lehtë; Rrapitet- Verdhet dhe bëhet për të prerë; Rrokapjellki-rrokapjekthi.
- Dumre (Elbasan): Mshere, ja- *mshere djathi, dorë e vogël djathi: Mugull-a, -sëmundje e grurit, pajagë; Grindm/ë-a,- grindje;*
- Belsh (Elbasan): Pronom, i- *Ofiq, nofkë; Platicë,a-Peshku i vogël sa ka lindur; End/ë,-a -1. Lulja që është duke u endur; enda e rrushit. 2. Burbujja që është duke hapure duke nxjerrë lulen. 3. Të lulëzuarit...si lëshuan endë po duken të mira.*
- Valësh (Elbasan): Rresatë- Çdo farishte barishtash që mbillen; Gliçkë, a- një pakicë dëbore pa tretur. Rriskë,-1.Rriskull, thelë e hollë e bukës, e pemës; një rriskë molle. 2.Rrasa që mbulojnë shtëpitë.
- Shtërmën (Elbasan): Ngaçme,(e)- *Tokë e ngaçme që ngitet; Mëngo- ngrihem herët- do mëngoq qetë: do të ngrihem natën për t'i shpënë qetë të kullosin; në vend të : do të mëngoq për qetë; Termë, a- konak i mbuluar; shtëpi, banesë, kam hallin e termit;*
- Kërrabë (Elbasan): Mësallë/a,- Msallë djathi pëlhuara ku kullohet djathi; Urdhën,- *Rëndom:s'i shes me të zgjedhun vodhët, i shes urdhën.*
- Elbasan, si brimë,-a- *vrinë, skutë: s'la brimë e ulicë; dhe kuptimi i dytë Borxh- mbylla disa brima(vrima) me këto pare ose kam shumë brima për të zënë; Brus- e çoj brus(mirë e me bollëk; Bërllok,-u, pluhur me barishte i tjegullavet, ka mbetur puna zhyt, e pazgjidhur.); Birasqel-deliku (Penxherja në mur të shtëpisë për të dhënë e marrë me fqinjët); Çërëllëng- sorolang (gjellë me shumë ujë).*

Çfarë përfaqësojnë elbasanizmat në fjalorin e Xhuvanit

Në qoftë se do t'i përmbahemi grupimit të leksikut të shqipes sipas tri boshteve të vlerësuara si themelore për njohjen e leksikut të shqipes do të dallojmë:

-*Fjalë që kanë kudo të njëjtën formë fonetike dhe të njëjtin kuptim;*

-*Fjalë që kanë të njëjtin kuptim por në formë të ndryshme fonetike;*

-Leksema të veçanta që përdoren vetëm në një zonë a krahinë ta caktuar²⁶¹ atëherë mund të thuhet se pjesa e fjalëve që kanë të shënuar në kllapa emrin e qytetit të Elbasanit ose të katundeve a krahinave përkatëse ku ato janë mbledhur janë disa qindra leksema a dysorë dialektorë. Në kufijtë e rrudhur të kumtesës sonë do t'i kundrojmë ato, duke i parë në një kuadër të gjerë të arealeve të shqipes dhe të optikës se sa i pasur ka qenë dhe mbetet Elbasani dhe rrethinat e tij për leksikon e frazeologjinë e gjuhës shqipe.

²⁶¹ Gj. Shkurtaç, *Dialektet e shqipes*, Tiranë, 2012, f. 42-45.

Në këtë fjalor vëren një pasuri të gjurmuar e të hedhur në skeda nga profesori, por që një pjesë e madhe (pjesa dërrmuese) e saj ishte e papërpunuar sidomos leksikografisht, d.m.th., në skedat që ka Kartoteka nuk mund të gjesh të gjithë përbërësit që janë të domosdoshëm për të ndërtuar një zë leksikografik dhe që duhen pasqyruar në një fjalor bashkëkohor. Kjo gjendje e lëndës ka bërë që në vepër të zërë vend gjithë lënda bruto (siç e ka sjellë autori), si dhe ajo e përzgjedhur (përgjithësisht nga dy profesorët, M. Domi dhe Q. Haxhihasani) dhe e botuar në “Studime filologjike”); Në Fjalor janë përfshirë edhe variante fonetike leksikore dialektore për shumë fjalë, për të cilat me vetëdije nuk është ndërhyrë për të zgjedhur trajtën fonetiko-morfologjike më përfaqësuese. Të gjitha këto variantet fonetike janë dhënë në plotërinë e tyre. Kjo zgjidhje nuk e zbeh vlerën e veprës. Përkundrazi ajo bëhet treguese e punës së madhe të professor A. Xhuvanit, për të qëmtuar, për të regjistruar gjithçka e për të mos anashkuar asnjë njësi të dëgjuar nga subjektet e ndryshme folëse apo asnjë njësi leksikore e lexuar nga moria e librave e dokumenteve që ai voli.²⁶²

Vlerat e leksikut dhe frazeologjizmave dialektore të Fjalorit të A. Xhuvanit në aspektin e gjuhësisë hapësinore

Elbaskanizmat, si dhe përgjithësisht fjalët e frazeologjizmat e A. Xhuvanit janë mbledhur e regjistruar shumë vjet më parë, d.m.th. para se të hartohej “*Atlasi Dialektologjik i Gjuhës Shqipe*” (2007-2008), por ajo lëndë jep dorë që, kur është fjala për shtjellime përgjithësuese, të bëhet edhe kundrimi i tyre përmasës e krahasues.

Për këtë ndër të tjera çon peshë rrethana se qyteti i Elbasanit është pika (nr. 99) e anketuar për *Atlasin Dialektologjik të Gjuhës Shqipe*. Po ashtu disa nga pikat e tjera përkojnë me ato ku janë bërë anketa për ADGJSH-në, si: Kavajë (80/A), Peqin (81), Gjinar Shpat (100), Bërzesh (101), Belsh (108), Vërçë (126).

Shqyrtime leksiko-semantike të elbaskanizmave të Fjalorit të Gjuhës Shqipe të prof. A. Xhuvanit

Në leksema të veçanta jepet shpjegimi ku autori e ka parë të nevojshme të tregojë se ku janë regjistruar: P.sh. Të minesërmen dhe ngalitem janë dy fjalë ku autori ka nënvizuar vetëm vendin ku janë regjistruar dhe pikërisht në zonën e Shpatit të Elbasanit. Po kështu Fajkua/oi –Sulovë (e ka fjalën për Skifterin) ose Faragjos, (Pendullap, në Himarë) mb, - Elbasan; Kreko, -Elbasan (elegant). Idhnitar- Elbasan ose Kupllaq në Elbasan ose Lefaraku; Batosh, -i në Shishman –Peqin;

- Leksema që përdor si dysorë leksikore ose frazeologjike, si p.sh: Mësallë/a, -Msallë djathi pëlhura ku kullohet djathi. (Kërrabë të Elbasanit). Ndërsa në Lumë kuptimi i dytë i kësaj fjale është: Strajca e barijëvet që vulojnë në të kaçamakun.
- Lëmohet, -asht lëmues për shi, për borë a për vdorë (Tiranë) dhe prefë- asht prefë për shi, për borë- është bërë moti gati për shi e për bore (Elbasan).
- Kuqale, ja - 1. *Lopë a dhi e kuqe*. 2. *Kafe* (Shmil të Elbasanit).
- Babaraq/e, -ja, 1. *Të ftohët i shtiu babaraqen, mora babaraqen më hynë të dridhurat nga të ftohtit. Frikë, drithtim, panik*: Më shtiu babaraqen më trembi më tmerroi (Elbasan). Por del edhe në formë tjetër fonetike *babëraqe*: i shtiu babëraqen, mora babëraqen, duke krahasuar me buburiqe -*rreqethe* në Tiranë.
- Farim, i- 1. Çfarosje: kjo lëngatë shkaktoi farimin e bagëtivet (Shkodër); u ka rënë murtaja në Elbasan.
- 2. Kërdi;
- Malhitim, 1. *Malhitet mishi zë e prishet; malhitet gjella thartohet*. 2. *Janë malhitë ata janë prishur shoq me shoq, janë zënë; ... kur malhiten burrat, gratë duhet ta ulin qafën*.
- Gërdhuckë, -a, 1. *Mollë, dardha, patatetë vogla fort*; 2. *Fëmijë i vogël, fort i rrëgjuar* (Elbasan).

²⁶² V. Memisha, *Fjalë përcjellëse Aleksandër Xhuvani, Fjalor i Gjuhës Shqipe*, Tiranë, 2020, f. 5.

Konkluzione

Në fjalor janë rreth 1223 elbasanizma, pjesa më e mirë e të cilave edhe të panjohura më parë e, si të tilla kanë vlerë për t'u fiksuar dhe me rëndësi për Dialektologjinë. Puna e palodhur si një misionar për të mbledhur dhe vlerësuar fjalën e bukur shqipe, Prof. A. Xhuvani u ka lënë brezave dhe studiuesve një thesar të paçmuar në lëmin e gjuhësisë ku ka vend mjaft për të punuar dhe hulumtuar e për ta çuar më tej detyrën themelore ndaj ruajtjes dhe mbrojtjes së gjuhës shqipe. Ajo lëndë, e sjellë me kujdes dhe përkushtim nga studiuesi përveç mundësisë për t'i parë në krahasim me lëndën e hartave të ADGJSH-së (vëll II) jep dorë edhe për studime të tjera, ndër të cilat është me vlerë një kundrim në krahasim me fjalët e përdorura si shembull në Gramatikën e Gjuhës Shqipe të Gj. Pekmezit që kanë bazë të folmen e qytetit të Elbasanit, si dhe me disa prej glosarëve të monografive e shkrimesh dialektologjike për të folmet e studiuara nga M. Çeliku, si: *Vërejtje mbi të folmen e Dumresë, Rotacizmi në të folmet kalimtare të gjuhës shqipe, Vëzhgime mbi të folmen e krahinës së Peqinit, Vëzhgime mbi të folmen e Kërrabës, E folmja kalimtare e Shpatit, e deri te botimi i fundit* "Gegërishtja Jugperëndimore" Q. Haxhihasani, *Një vështrim mbi të folmen e krahinës së Sulovës*, Xh. Gosturani, *Veçoritë gjuhësore të gegërishtes verilindore*, etj.

Referenca

- Graceni, B. (1980). Aleksandër Xhuvani. Tiranë: 8 Nëntori.
- Bajrami, Sh. (n.d.). Aleksandër Xhuvani (1880–1961). Marrë nga elbasani.org.
- Asllani, U. (2006, 6 qershor). Shqiptarët e Egjiptit dhe veprimtaria atdhetare e tyre. *Metropol*, (706), 16.
- Shkurtaç, Gj. (2012). Dialektet e shqipes (f. 42–45). Tiranë: [Shtëpia botuese, nëse dihet].
- Memisha, V. (2020). Fjalë përcjellëse: Aleksandër Xhuvani. Në *Fjalor i Gjuhës Shqipe*. Tiranë.
- Nathanaili, V. (2016). *Rruga e mundimshme e shkollës shqip: Çështje, politika & veprimtari në fushën e arsimit, 1912–1944*. UET Press.
- Xhuvani, A. (2020). *Fjalori i Gjuhës Shqipe*, Tiranë.